

половина XIX – початок XX століття): Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 54. Степаненко Г. В. Жіночі духовні школи в Україні у XIX – на початку XX ст.: шлях від елементарної до педагогічної освіти / Г. В. Степаненко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2007. – Вип. 13. 55. Темірова Н. Р. Поміщицьке господарство Правобережної України в II половині XIX – на початку XX ст. / Н. Р. Темірова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. – Вип. 59 – 60. – К.: Київський ВПЦ, 2002. 56. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861 – 1917 рр.: соціально-економічна еволюція. – Донецьк: ДонНУ, 2003. 57. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.): Историко-социологический очерк / Шип Н. А. – К.: Наукова думка, 1991. 58. Шип Н. А. Суспільно-політичне і духовне

життя українців у складі Російської імперії (XIX ст.) / Шип Н. А. – К.: УАЗТ, 2004. 59. Шип Н. А. Організаційно-правові засади діяльності Київської духовної академії (1819 – 1919 рр.) / Шип Н. А. – К.: УДУФМТ, 2008. 60. Щербатюк В. М. Фонди Державного архіву Київської області як важливе джерело дослідження селянського руху України 1917 – 1921 рр. / Щербатюк В. М. // Гілея. Науковий вісник. – 2009. – № 19. 61. Якименко М. А. Переселення селян з України на Далекий Схід в епоху ринкових реформ кінця XIX – початку XX ст. / Якименко М. А. – Полтава: Інтер Графіка, 2003. – 129 с.; Якименко М. А. Переселенський рух у Наддніпрянській Україні в роки столипінської реформи (1908 – 1913 рр.): Монографія / Якименко М. А. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009.

Надійшла до редколегії 14.02.11

С. Купрієнко, асп.

"ХРОНІКА ПЕРУ" ПЕДРО ДЕ СЬЕСА ДЕ ЛЕОНА: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено джерелознавчий аналіз "Хроніки Перу" Педро де Сьєса де Леона – фундаментальної праці з історії доколумбових культур Південної Америки.

The source study analysis of "Crónica del Perú" by Pedro de Cieza de León is carried out in this article as a fundamental work about the pre-Columbian history.

Хроніки є основним джерелом при вивченні доколумбових часів, епохи конкісти й іспанського колоніального періоду Південної Америки. Однією з таких хронік є "Хроніка Перу" Педро де Сьєса де Леона. Книга складається із чотирьох частин (вісім томів) і становить приблизно 8000 аркушів розміру 13 x 16 дюймів. "Перша частина" хроніки була опублікована в 1553 році в м. Севілья (Іспанія), але дотепер залишається маловідомою у вітчизняній історичній науці. Ситуацію може принципово змінити кваліфікований переклад російською чи українською мовою, але йому має передувати джерелознавчий аналіз цього документу, на що і спрямована означена стаття.

Датою виникнення джерела слід уважати 1541 рік (час початку роботи над "Хронікою"), а закінченням складання – період з 8 вересня 1550 року, коли автор закінчив написання рукописів, і по 15 березня 1553 року, коли була опублікована "Перша частина" книги. Про дату видання сказано на титульній сторінці: "Перша частина Хроніки Перу, що розповідає про встановлення кордонів і опис її провінцій; про закладку нових міст; про звичаї й обряди індіанців; і про інші гідні згадування речі. Виконана Педро де Сьєса де Леоном, жителем Севільї. 1553" [1, 5] і на останній – "15 березня 1553 року" [1, 297; 2]. Друге, поліпшене видання тої самої хроніки вийшло в Антверпені через кілька місяців. Як указав перуанський дослідник Мігель Матікорена Естрада (1926), назвою всього твору повинно було стати "Historia de la tierra del Perú" ("Історія землі Перу"), як впливало з контракту, укладеного автором з видавництвом із приводу випуску першої частини, але в процесі видання вся книга одержувала назву *Crónica del Perú* [1, X]. Ця ж назва зустрічається й у пролозі першої частини. Імовірно також, що окремі частини книги дописувались в 1554 році.

Наприкінці тексту книги наведена інформація про місце виникнення й про видавця: "надруковано в Севільї в будинку Мартіна де Монтес де Ока". Правильне ім'я видавця – Мартін де Монтесдока (бл. 1526 р. – ?). Тираж склав 1050 або 1100 екземплярів [1, XXXIV].

Автор книги – Педро де Сьєса де Леон (ісп. Pedro de Cieza de León, 1518 [1, IX] або 1520 [3, 15], Льерена, Естремадура, Іспанія – 2 липня 1554, Севілья, Іспанія) – іспанський солдат, чиновник, гуманіст, історик і географ, що став одним з перших хроністів, які написали про конкісту (завоювання) континенту Південна Америка. Народився Сьєса де Леон в іспанському містечку Льерена, в якому тоді переважало арабське населення [4]. Його батьками були Лопе де Леон, адвокат при дворі короля Карла V, і Леонор де Касалья, з родини по-

томствених нотаріусів і дуже багатих купців, що торгували як у Севільї, так і в Новому Світі [5]. У родині було п'ятеро дітей. Педро в перші роки життя мав ім'я "Педро де Леон", і всупереч іспанській традиції, ім'я матері "Касалья" не було включено в його повне ім'я [4].

Про роки його навчання нічого не відомо. Але, вірогідно, його юність пройшла в культурному середовищі, тому що його родина належала до найбільш знатних в XVI столітті в місті Льерена. Сьєса де Леон одержав гарну літературну освіту. Ще дуже молодим він познайомився із опублікованою в Севільї в 1534 році книгою "Conquista del Perú" ("Завоювання Перу") хроніста Франсіско де Хереса (1497 – 1565), яка справила на нього настільки сильне враження, що в подальшому він взяв її із собою в Новий Світ. Саме в цій книзі він зміг побачити свої цілі й які його ідеали: служба Імператорові, честь християнина й іспанця, і поєднання нелегкої праці конкістадора й письменника [5]. В 1534 році Сьєса де Леон, подорожуючи з батьком, побачив у Севільї, як розвантажували привезені Ернандо Пісарро (1502 – 1578) перуанські скарби з "викупу Атауальпи", що й стало, очевидно, приводом виїхати в Південну Америку.

Педро де Леон, з його власних слів, "у тринадцятирічному віці" переїхав у Санто-Домінго (острів Гаїті). Він добрався до місця призначення, потім переїхав у Картахену й два роки як учасник експедиції Педро де Ередія перебував у районі між Урабою й Сьену (Панамський перешийок) [6, 97]. Після цього він побував у всіх країнах західного узбережжя Південної Америки. У Перу він прибуває вже іменуючись "Педро де Сьєса де Леон" [1, X]. В 1550 році Сьєса де Леон повернувся в Севілью, а в 1551 році уклав шлюбний контракт із Ісабеллою Лопес де Абреу, сестрою Педро Лопеса, дочкою впливового купця Хуана де Льерена й Марії де Абреу із Тригероса в провінції Уельва (Іспанія). Сам контракт попередньо був укладений ще в Лімі 19 серпня 1550 року [4]. У понеділок 2 липня 1554 року Педро де Сьєса де Леон помер у своєму севільському будинку від "дивної хвороби", залишивши розпорядження відслужити меси за порятунок душ індіанців. Як помітив еквадорський історик Хосе Роберто Паес Флор (1893 – 1983), "Сьєса наказав (у заповіті), щоб усі рукописи, які він залишив про справи Індій, зберігалися в замкненій на ключ скрині в одному з монастирів протягом 15 років, і щоб ніхто нічого з них не міг публікувати. Його виконавчі заповіту не виконали того, що було наказано, і його брат Родріго де Сьєса приклав чимало зусиль, щоб зберегти ці рукописи, нездоволено забути виконавцями заповіту, і, як здається, сьогодні частково назавжди втрачені" [7, 33-50].

Перейдемо до гносеологічного аналізу джерела. За своє коротке життя автор написав великий твір, а зібрані ним матеріали відрізняються широким тематичним охоптом і достовірністю й фактично являють собою першу енциклопедію з історії, географії, ботаніки й зоології Південної Америки. Він описав пейзажі, рослинний і тваринний світ, річки, гори, звичаї, обряди й вірування індіанського населення, дізнаючись про його минуле, а також дослідив події пов'язані з самими конкістадорами та їх громадянськими війнами. Саме завдяки йому в Європі дізналися про картоплю. Французький історик наук Рене Татон (1915 – 2004) установив, що "Хроніка Перу" Педро Сьєса де Леона – це самий ранній текст, пов'язаний з описом скам'янілостей хребетних тварин (в "Хроніці" автор їх відносить до кісток гігантів). Сьєса де Леон першим повідомив про геогліфи Наски й грандіозні споруди Тіауанако. У його книгах наведено описи безлічі індіанських етносів та їх мов, у тому числі, до сучасності зниклих. Його рукописи з детальними відомостями з історії інків стали основою робіт більшості пізніших істориків, які часто не вказували джерела. Особливо це стосується творів, опублікованих після його смерті в 1554 році, таких істориків: Блас Валера (1545 – 1597 або 1618), Хосе де Акоста (1539-1600), Інка Гарсіласо де ла Вега (1539-1616), Антоніо де Еррера-і-Тордесільяс (1549-1626).

Справжність "Хроніки" як джерела може бути підтверджена різними офіційними документами, зокрема грамотами принца Филипа від 11 серпня й 14 вересня 1552 року, а також заповітом автора від 23 червня 1554 року, складеному за допомогою його тестя й у присутності нотаріуса Алонсо де Касалья (Сьєса де Леон був уже не в силах писати самостійно і тільки поставив свій підпис) [7].

Видані після смерті автора рукописи часто піддавалися інтерполяціям. Інтерполяції, або вставки, внесені в джерело іншими особами, присутні в другій, третій та четвертій частинах, оскільки вони були видані посмертно, із чого можна зробити висновок, що редактори не тільки виправляли орфографічні помилки, а й вносили в текст ті або інші виправлення й доповнення. Здебільшого, це стосується змін власних імен. Так, у книгах "Хроніки" безліч неправильних, перекручених і видозмінених назв із індіанських мов, що іноді ускладнює точну ідентифікацію явищ і реалій південноамериканського континенту. Однак через усю хроніку проходять однакові філософські, релігійні, політичні й інші погляди автора, не зустрічається суперечностей у вживанні мір, ваг, грошових одиниць і хронологічних даних, не вживаються поняття й не говориться в окремих місцях тексту про факти, що мали місце після написання даного твору. Водночас в "Хроніці" зустрічаються плутані або помилкові відомості про політичну історію інків, з огляду на що до них слід ставитися критично. Оскільки, наприклад, Сьєса де Леон отримав більшість відомостей про правителів інків в столицному Куско (Перу), то він відобразив лише одну з офіційних версій їх історії. Так, автор міг змішувати дії одного правителя інків з іншим. В першу чергу це стосується міфологічних правителів Манко Капака, Сінчі Рока, Льоке Юпанкі, Майта Капака, Капака Юпанкі, Інкі Рока, Йавар Вакака та Виракочі, а також історичних правителів: Пачакуті Інкі Юпанкі, Тупака Інкі Юпанкі, Атауальпи та Васкара. Причиною цього було те, що про них у самих інків не було чітких та несуперечливих відомостей.

Важливу роль в аналізі "Хроніки" як історичного джерела виконали закордонні вчені. Скористаємося деякими положеннями їх аналізу.

Будучи одночасно солдатом, мандрівником і вченою людиною (багато міркувань автора відбивають його знайомство з античною й сучасною йому літературою, на яку він інколи посилається), Сьєса де Леон намагався досконально дізнатися про яку-небудь подію, використовуючи не тільки документи інших чиновників і місіонерів, а й власні спостереження й опитування місцевого населення. При цьому майже завжди він приводив різні точки зору (як простонародні думки, так і знання фахівців своєї справи), або одну, якщо вона була більш достовірною. Усе це ставить роботу Сьєса де Леона в особливий ряд книг, що заслуговують довіри і є безцінним джерелом для сучасних учених. Відомий правовець й економіст свого часу правитель Перу Педро де Ла Гаска (1493 – 1567), оцінивши рукопис Сьєси де Леона, надав йому цінні документи й матеріали для його роботи, а завдяки своєму спорідненню із секретарем Ла Гаски, кузеном Педро Лопесом де Касалья, він добув собі рекомендаційні листи, щоб коррехидори дозволили йому дізнатися про найцікавіше відносно провінції Чаркас (Болівія). Його шлях пролягав по дорозі Інків через усю країну. Сьєса описував усе ним знайдене, проявляючи себе і як археолог, і як етнограф, опитуючи жителів кожного селища; при цьому він завжди уточнював свої спостереження, вводючи численні географічні назви, дані про відстані й засоби вимірювання. Усім цим він займався близько трьох років у провінції Чаркас. За час своєї подорожі Сьєса де Леон також знайшов геогліфи Наски [1, X].

Ще перебуваючи в Перу, Сьєса де Леон установив контакти із прихильниками єпископа Чіапаса – Бартоломе де Лас Касаса (1484 – 1566). Так, одним з головних джерел про місцеві мови для автора, тому що він ними не володів, хоча й знав багато слів, став представник Лас Касаса в Перу – чернець Домінго де Санто Томас (1499 – 1570), єпископ Чаркаса (що склав першу граматику в 1560 році, а також словник мови кечуа). З огляду на що "Хроніка Перу" набула ласкасіанських рис і тональності: переживання за страждання індіанців, виступ проти їх знищення й проти жорстокостей конкістадорів, трагічне почуття при спогляданні просторів, що збезлюділи, і руйнуванні величних споруд, фортець, запустінні садів і полів. Як припустив дослідник Матіокрена, Лас Касас і Сьєса могли познайомитися в Севільї, коли останній, перебуваючи там, редагував свої папери [1, XII-XIII]. Сьєса де Леон якийсь час був прихильником Дієго де Альмагро, що виступив проти братів Пісарро в боротьбі за управління колонією. Це наклало відбиток на ряд суджень і поглядів автора, що вважалися у виданнях XIX і XX століття "об'єктивними". Але, прийнявши сторону Лас Касаса, Сьєса виступає проти місцевої влади – енкомендеро, – від яких хотів позбутися Лас Касас, сприяючи королю Іспанії в централізації влади.

У той же час інший хроніст – Педро Пісарро (двоюрідний брат коністадора Франсіско Пісарро), що опублікував свою хроніку через 20 років після Сьєси та був очевидцем завоювання Перу, – обвинувачував Сьєсу де Леона у тому, що той займався збором інформації в осіб, які, бажаючи потрапити в хроніку, платили по 200-300 дукатів, а також, що Сьєса не особисто бачив те, що відбувалося, а тільки дізнавався з вуст інших людей; оскільки, як додав Педро Пісарро "по-правді, я не знаю того, щоб він був з тих перших, що прийшли в це королівство..." [1, XI-XII].

Короткий огляд композиції "Хроніка Перу" показує складність її будови й різноманітність компонентів, тому що вона, гармонійно спланована й структурована, складається із чотирьох частин.

Перша частина "Хроніки" (1553 г.) складається із загального географічного огляду, опису звичаїв індіанців і про заснування іспанцями міст у Перу, Попайяні, Чаркасе, Чилі та інших місцевостях. У свою чергу перша частина ділиться на: 1) титульний аркуш; 2) підписану Хуаном Васкесом грамоту принца Філіпа (майбутній король Філіп II Габсбург, 1527 – 1598); 3) також підписану Хуаном Васкесом другу грамоту принца Філіпа; 4) присвята автора принцові Філіпу; 5) передмова автора або пролог – у ньому дано короткий зміст книги, а також повідомлено про поділ книги на частині й приведено назви всіх книг і частин; 6) "Зміст" першої частини у вигляді переліку 121 глав; 7) список друкарських помилок і неточностей, виявлених у виданні; 8) основний текст, що складається зі 121 глави.

Про розповсюдження першої частини "Хроніки Перу" відомо із заповіту Сьєси: у Медина-Дель-Кампо Хуан де Еспіноса продав сто тридцять екземплярів, у Толедо тридцять – Хуан Санчес де Андраде, і вісім – Дієго Гутьєррес із Ріос-де-Кордоба. Хуан де Касалья із Севільї підрядився продати більше ста екземплярів. Книги були відправлені також у Гондурас і на острів Санто-Домінго в Новому Світі [7, 33-50].

Друга частина "Хроніки Перу" (1554): "Про панування Інгів Юпнаків" (останні слова саме так написані в рукописі, замість правильного кечуанського "Інка Юпанкі"; іспанізовані форми "Инга" та "Юпанге" автор помилово, як і більшість хроністів його часу, використовує на протязі всього тексту), що іменувалася у всіх наступних виданнях "Про панування Інків Юпанків", – фундаментальна хроніка про період правління Інків у Перу, про їхні релігію, політичний та соціально-економічний устрій. Майже вся ця частина, як пізніше помітив відомий іспанський історик Маркос Хіменес де ла Еспада (1831 – 1898), "була по-шахрайському привласнена Інкою Гарсіласо де ла Вега для складання його власних "Справжніх коментарів" [6, 97]. Про "Панування Інків" перуанський історик Рауль Поррас Барренечеа (1897 – 1960) сказав: "Захоплює, як у таку бурхливу пору, якими були роки з 1548 по 1550, коли Сьєса перебував у Перу, він зміг написати роботу настільки ґрунтовну, так надійно й достовірно документовану, і такої зрілості, про історію й правління Інків. Історія Інків народилася дорослою у Сьєси. Ніхто не може заперечувати його першість щодо Інкської держави. Історія кастільського хроніста відразу ввела Інків у всесвітню історію" [7, 33-50].

Ця частина не була видана при житті автора, і як указав Сьєса у своєму заповіті: "Також наказую, щоб іншу книгу, мною написану й таку, що містить хроніку про Інгів і про тих, хто відкрив і завоював Перу, що якщо хто-небудь із моїх виконувачів заповіту захоче її видати, то нехай візьме її й скористається нею, і одержить вигоду від видання, а якщо вони не захочуть цього, то наказую, щоб її відправили єпископові Чіапа[са] до двору, і хай віддадуть її йому із зобов'язанням, щоб він видав її" [1, XVII-XVIII]. З невідомих причин, єпископ Чіапаса Бартоломе де Лас Касас не зацікавився рукописами Сьєси, після чого вони надовго зникли. Відомо тільки, що рукописи деякий час перебували в інквізитора Севільї Андреса Гаско (помер у 1566 році), а потім у королівсько-го хроніста Хуана Паеса де Кастро (1512 – 1570).

Рукопис цієї другої частини в XIX столітті зберігався в Бібліотеці Ескоріала (Іспанія), і був виданий в Мадриді в 1877 році. У ньому були відсутні деякі глави: перша, друга, більша частина третьої, частина п'ятдесят четвертої й, можливо, п'ятдесят п'ятої.

Інший рукопис другої частини "Хроніки" знайшла в 1980-х роках італійська дослідниця Франческа Канту в Апостольській Бібліотеці Ватикану. У цьому "Ватикансь-

кому рукописі", на першому аркуші тексту, що належить до другої частини, не вистачає правої верхньої чверті й, отже, нумерації. Слід зазначити, однак, що наступний аркуш пронумерований як аркуш "3". У такому випадку, єдиний аркуш, якого не вистачає є "1" [1, 301-302]. У цьому ж рукописі відсутні два інших аркуша: аркуш 63 г-в, і аркуш 64 г-в. Текст, що відповідає цим двом аркушам, був відсутній також у копіях з рукопису Ескоріала, що використовувалися дослідниками Мануелем Гонсалесом де ла Росою (1873) й Хіменесом де ла Еспадою (1880), які у своїх відповідних виданнях переписали без послідовності фрагмент аркуша 65 г після Глави LIV, імовірно, неповної. Перуанський дослідник Карлос Аранібар Серпа (1928) за порадою Хіменеса де ла Еспади, що вказував на очевидність проблеми, яку представляв у цьому місці текст Сьєси, дав фрагменту, що відноситься до аркуша 65 г, власну нумерацію й заголовок ("Глава LV. Про те, як виступив з Куско Тупак Інга, і про перемогу, яка була здобута над колья"). У зв'язку з чим у главі LIV або LV пропущені відомості про смерть правителя Пачакуті Інки Юпанкі [1, 416].

Власником обох рукописів (Витаканської та Ескоріала) у XIX ст. був, згідно з реєстрами бібліотек, Хосе Санчо Район.

Копії другої частини також зберігаються в Академії Історії Мадрида й у Публічній Бібліотеці Нью-Йорка (Колекція Леннокса).

Третя частина – велике оповідання, у якому описується "Відкриття й завоювання Перу", хоча збереглася тільки мала її частина, що стала відомою в 1946 році завдяки лімській газеті "El Mercurio Peruano" і дослідникові Рафаелю Лоредо, що виявив її в Бібліотеці Ескоріала, але не всі глави йому тоді вдалося видати, так само як і кілька років потому Кармело Саенсу де Санта Марія. І лише в 1979 році в Римі вийшло у світ повне видання, коли Франческа Канту знайшла новий рукопис у Ватиканській бібліотеці, який, очевидно, потрапив туди, коли у Ватикан була переправлена особиста бібліотека королеви Швеції Крістіни Августини (1632-1654). Ця ж дослідниця підготувала повне зібрання творів Сьєси де Леона в Папському Католицькому Університеті в Перу [1, XXI-XXII].

Значну частину рукопису також включив у свою "Загальну Історію..." ("Historia general de los hechos de los castellanos en las Islas y Tierra Firme del mar Océano que llaman Indias Occidentales", що видавалася с 1601 по 1615 роки) Антоніо де Еррера-і-Тордесільяс, оскільки він обіймав посаду Головного Хроніста Індій [1, XVIII].

Деякі уривки третьої частини "Хроніки" були опубліковані Маркосом Хіменесом де ла Еспада в *Relaciones Geográficas de Indias* (1897, том IV) [1, XXI].

Четверта найбільша за обсягом частина "Хроніки" називається "Громадянські війни в Перу". Вона ділиться на п'ять книг: 1) "Війна в Салінас", про протистояння Франсіско Пісарро (1475 – 1541) й Дієго де Альмагро (1475 – 1538), і закінчується смертю останнього; 2) "Чупаська війна", що коротко викладала останні роки життя Франсіско Пісарро, правління Кристобала Вака де Кастро (1492 – 1566) й розгром Дієго де Альмагро "Молодшого" (1520 – 1542); 3) "Війна в Кіто", у якій розповідається про заколот енкомєндєро під командуванням Гонсало Пісарро (1502 – 1548) й про смерть віцекороля Бласко Нуньєса Вела (1490 – 1546). Ці три книги були видані в XIX столітті, і невідомо, чи закінчив автор дві останні: "Війна в Уаріно" та "Війна в Хакіагуана". Рукописи двох останніх книг не знайдені. Можливо, передчасна смерть не дозволила йому їх закінчити, але це тільки припущення. Відомий один рукопис першої книги четвертої частини – "Війна в Салінас", що пере-

буває в бібліотеці Американського Іспанського Товариства (Hispanic Society of America). Інший рукопис в XX столітті зберігався у маркіза де ла Фуенсанта дель Вальє й у Хосе Санчо Района, редакторів видання *La Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España*. Рукопис другої книги "Чупасська війна" датується XVI століттям і зберігається в Бібліотеці Королівського Палацу в Мадриді. "Війна в Кіто" відома у двох рукописах: один – неповний – зберігається в Бібліотеці Королівського Палацу в Мадриді, інший – повний – у Нью-Йоркському Американському Іспанському Товаристві (*Hispanic Society of America*) [1, XXIV]. Сучасна копія також зберігається в Нью-Йоркській Публічній бібліотеці (*Rich Collection*) [1, XXV].

Два додатки до "Хроніки". У "Пролозі" до першої частини "Хроніки" Сьеса де Леон повідомляє, що склав також два коментарі до своєї праці. Вважається, що він таки не встиг написати цих коментарів, тому що в заповіті він згадав про необхідність зберігати протягом 15 років три книги четвертої частини (вони ж відомі й зараз), але не повідомив про четверту й п'яту книги четвертої частини й два додатки.

Підсумовуючи вищенаведений аналіз, скажемо, що джерело можна насправді вважати фундаментальним твором з географії, а також історії доколумбових цивілізацій, часів конкісти й громадянських війн у Південній Америці в XVI столітті, а самого автора – чудовим оповідачем, з ясно вираженим критичним методом. Роботи Сьеса де Леона вважаються "найбільш оригінальними й

найбільш важливими про Америку, з коли-небудь написаних в іспанській історіографії, твір автора особливого, плідного, вченого й невтомного спостерігача" [5]. Влучно названий "головним хроністом Індій" Педро Сьеса де Леон ділить цю першість із капітаном доном Гонсало Фернандесом де Овьєдо-і-Вальдесом, який, "двічі перетнувши Океан, після титанічних випробувань і праць доніс, як написав дон Хуліо Дехадор, „ до Іспанії й до всієї Європи природні чудеса Америки, історію Конкісти, а також наміри й інтереси тих, хто довів її до кінця" [7, 33-50].

1. Pedro de Cieza de León, Franklin Pease G.Y. *Crónica del Perú: el señorío de los Incas*. – Caracas: Fundación Biblioteca Ayacucho, 2005.
2. Ballesteros Gaibrios, Manuel. *Introducción a la "Crónica del Perú" de Pedro Cieza de León*. – Madrid: Historia 16, 1986. 3. Pedro R. León. *Algunas observaciones sobre Pedro de Cieza de León y la Crónica del Perú*. – Madrid: Gredos, 1973. 4. Garrain Villa, Luis José. *Pedro de Cieza de León en Llerena // Relación de todas las ponencias presentadas a los XVII Coloquios Históricos de Extremadura, año 1988* // www.chde.org/index.php?option=com_content&view=article&id=961:pedro-de-cieza-de-leon-en-llerena&catid=48:1988&Itemid=65. 5. Gutiérrez Macías, Valeriano. *Pedro Cieza de León. Conquistador y etnógrafo. Extremeno y gran conquista del Perú // Relación de todas las ponencias presentadas a los XVII Coloquios Históricos de Extremadura, año 1988* // www.chde.org/index.php?option=com_content&view=article&id=775:pedro-cieza-de-leon-extremeno-conquistador-etnografo-y-gran-cronista-del-peru&catid=44:1992&Itemid=61. 6. Pérez Pimentel, Rodolfo. *Pedro Cieza de León // Diccionario Biográfico del Ecuador*. Tomo XII. – Guayaquil: Universidad Santiago de Guayaquil, 1996. 7. Roberto Paez, Jose. *Pedro Cieza de León // Biblioteca Ecuatoriana Mínima. Cronistas coloniales. Segunda Parte*. – Quito, 1960.

Надійшла до редколегії 14.02.11

О. Купченко-Гринчук, асп.

ПОБУТ І ПОВСЯКДЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ АРМІЇ В РОКИ СТОЛІТНЬОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена повсякденному життю англійської армії, дозвіллю, побуту та медичному забезпеченню.

The article is devoted to the problem of everyday life in the English army, leisure and medical providing.

Армія – це не лише військове формування. Це живий суспільний організм. Буття війська складається не лише із бойових дій та походів, що є основою для формування військово-політичної історії людства. Не менш важливим було і повсякдення вояків, що було тісно пов'язане і з життям цивільного населення, але, в той же час, мало свої характерні особливості, які були притаманні лише армії. Головними елементами побуту і повсякдення армії були харчування та забезпечення армії провізією, дозвілля, де і як жили солдати і знатні воїни, медицина, що забезпечувала здоров'я війська.

Ці сторони життя нам детально описують хроніки тих часів, змальовують мініатюри [18]. Зокрема Французька хроніка Лондона, хроніки Жана Ле-Беля, Жана Фруасара, Томаса Уолсінгема, [11; 14; 15; 16; 17]. Особливе місце у хроніках займає харчування, ціни на провізію за різних умов.

Не оминули своєю увагою питання побуту дослідники військової історії. Значну увагу харчуванню у своїх роботах приділяють Харері та Харді [12; 13]. Відомий дослідник середини XX століття Альфред Берн акцентує свою увагу на постачанні [1]. Проблеми дозвілля присвячена робота Віоле-ле-Дюка [3], а в контексті історії рицарства про турніри пише Флорі [9]. Про місце жінки в армії та ставлення до неї говорить Нечитайлов [8]. Проблеми медицини у середньовіччі торкаються Брандт, Куркін, Поло-де-Больє [2; 6; 7]. Контамін розглядає релігійні аспекти війни [4]. Той же Контамін і Крейк [5] звертають увагу і на одяг солдат.

"Ми провели один день та дві ночі на березі річки, без хліба, вина, вівса і взагалі без усякого провіанту... Зрештою серед англійців вибухнуло невдоволення" [14,

р. 60-61]. В армії яка перебуває в поході, таке явище траплялося часто. Харчування воїнів в англійській армії залежало від умов, у яких знаходилось військо. Наприклад, під час війни із шотландцями, коли потрібно було наздогнати відступаючого противника, король віддав наказ, щоб кожен взяв із собою лише один буханець хліба і віз із собою на кшталт мисливця за спиною, а обоз із усім спорядженням та припасами – лишити [14, р.55].

Але коли все було спокійно, то військо жило доволі привільно. Завозилось "стілки вина із Гасконі та з Рейну, що галон вина ніколи не коштував там більше одного стерлінга... Одного жирного каплуна там завжди можна було купити за три стерлінга... Дві великі курки йшли за три стерлінга, дванадцять свіжих оселедців – за один стерлінг [14, р.47].

Звичайний раціон англійського вояка, який спеціально заготовлювалися до походів владою, складався із телятини, свинини і баранини, засоленої та свіжої (найчастіше засолена, щоб простіше і довше зберігати), засоленого та копченого бекону, сиру, вівсяних і пшеничних млинців та хлібу, гороху і бобів, риби (виловлені або в домашніх водах, або імпортована з Гасконі) [13, р. 167-168]. Під час кампанії звичайним продуктом в армії були сухі коржики з води і муки з сіллю, що зберігалися декілька днів, або і тижнів. Готували також рідку кашу із проса, вівса або пшениці [12, р.304].

Блискучі успіхи англійських військ на початковому етапі Столітньої війни були б неможливими без налагодженої системи постачання в діючу армію боеприпасів та продовольства [6, с.414].